

- ускладнюється оцінка знань, існує можливість виконання контрольних та курсових робіт, складання заліків та іспитів невідомою особою;
- послаблюється мотивація студента до навчально-пізнавальної діяльності внаслідок істотного зменшення ступеня контролю за останньою;
- не кожен може придбати комп'ютер та мати можливість постійного виходу в Інтернет;
- поряд із знаними, авторитетними університетами Інтернет-навчання можуть пропонувати навчальні заклади з низьким рівнем кваліфікації викладачів;
- в процесі навчання допускається можливість концентрації уваги студента не на об'єкті навчання, а на засобі його подачі;
- у рамках Інтернет-навчання обмежується або взагалі неможливе використання деяких напрямів і способів теоретичної і практичної підготовки студентів.

З огляду на визначені вище та деякі інші недоліки Інтернет-навчання, на нашу думку, студенту краще бути першу фахову освіту за допомогою традиційної форми навчання. Позитивний результат Інтернет-навчання може дати в разі проходження курсів підвищення кваліфікації або набуття другої вищої освіти.

Висновки. Сьогодні найбільший ефект Інтернет-навчання може давати в разі використання його на курсах підвищення кваліфікації й для здобуття другої вищої освіти. Що стосується його масового використання тими, хто хоче бути першу фахову освіту, то принаймні поки що воно навряд чи доцільне через деякі проблеми, на які було вказано вище. У процесі подальших досліджень мають бути з'ясовані можливості вирішення цих проблем.

Література

1. Агапонов С.В. Новая версия системы дистанционного обучения на платформе ELEARNING 3000 : [Електронний ресурс] / С.В. Агапонов, Д.Л.Кречман. – Режим доступу до тексту: <http://www.ict.edu.ru/vconf>.
2. Антонов В.М. Сучасні комп'ютерні мережі. / В.М. Антонов. – К. : МК-Прес, 2005. – 480 с.
3. Уваров А.Ю. Педагогический дизайн : уточнение целей обучения / А.Ю. Уваров. : [Електронний ресурс] // Вопросы Интернет образования. – 2003. – № 11. – Режим доступу до тексту: http://center.fio.ru/vio/vio_11/cd_site/Articles/title.htm.
4. Шуневич Б. Дистанційна освіта в Україні : навчальні матеріали. / Б. Шуневич // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. – К. : Наук.- метод. центр вищої освіти, 2003. – Вип. 31. – С. 323 – 342.
5. Український інститут інформаційних технологій в освіті / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту: <http://udec.ntu-kpi.kiev.ua>.

УДК 331.552.4

Л. Гальків

кандидат економічних наук, доцент,
Львівська комерційна академія

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА ЙОГО ВТРАТИ: ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ

Узагальнено основні підходи до трактування суті людського капіталу, охарактеризовано його види та властивості. Розкрито зміст втрат людського капіталу.

Ключові слова: втрати, людський капітал, понятійно-термінологічний апарат.

Обобщены основные подходы к трактовке сути человеческого капитала, охарактеризованы его виды и свойства. Раскрыт смысл потерь человеческого капитала.

Ключевые слова: потери, человеческий капитал, понятийно-терминологический апарат.

Generalized interpretation of essence of human capital. Kinds and properties of human capital are described. Essence of losses of human resource is explained.

Keywords: human capital, losses of human capital.

Постановка проблеми. Фінансово-економічна криза зумовила збільшення втрат капіталу. Зростання безробіття й пов'язані із цим негативні соціально-економічні наслідки вимагають радикального

переосмислення людського фактора, який відіграє все більшу роль у забезпеченні конкурентоспроможності, досягненні поставлених цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні та прикладні аспекти проблем розвитку людських ресурсів досліджувались у працях вітчизняних учених, зокрема: Д. Богині, В. Геєця, О. Грішнєвої, В. Куценко, Е. Лібанової, А. Мокія, В. Пили, С. Писаренко, А. Ревенка, У. Садової, Л. Семів, Л. Шевчук та ін. Побудова концепції інтелектуальної економіки та якісного вдосконалення теорії людського капіталу отримала розвиток насамперед завдяки розробкам зарубіжних учених. Серед них – Д. Белл, Г. Беккер, Л. Бенсл, М. Блауг, Е. Денісон, П. Друкер, Г. Дрю, Д. Кендрік, Д. Мінцер, Р. Патори, М. Портер, Т. Сакайя, Т. Шульц, Л. Хансен та ін. Однак напрацювань у сфері дослідження втрат людського капіталу недостатньо.

Метою статті є розкриття змісту категорій «людський капітал» та «втрати людського капіталу».

Виклад основного матеріалу. Під людським капіталом (ЛК) у найширшому сенсі слова розуміють сукупність знань, навичок, здібностей і кваліфікації носіїв робочої сили. Він єдиний з-поміж ресурсів має здатність оновлюватися, удосконалюватися, розвиватися [1, с. 199]. Очевидно, що такого визначення змісту ЛК недостатньо для окреслення його як економічної категорії. Тому зупинимось на інших підходах до трактування його суті. Спочатку звернемося до табл. 1.

Таблиця 1

Основні підходи до трактування суті людського капіталу

Автор	Людський капітал – це...
Г. Боуен [2, с. 362]	набуті знання, навички, мотивація й енергія, якими наділені людські істоти і які можуть використовуватися протягом певного часу з метою виробництва товарів та послуг
Л. Туроу [3, с. 45]	продуктивні здібності, обдарування й знання
Т. Шульц [4, с. 64–65]	розвиток знань і здібностей за рахунок шкільної освіти, навчання на робочому місці, зміцнення здоров'я й зростаючого запасу економічної інформації
В. Куценко, Г. Євтушенко [5, с. 136]	сукупність знань, здібностей і кваліфікації; здатність кваліфікованої робочої сили створювати прибуток у вигляді частини заробітної плати та прибутку підприємств
С. Дятлов [6, с. 62]	сформований у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці і тим самим впливає на зростання доходів (заробітків) даної людини
Л. Шевчук [8, с. 11]	частина сукупних знань, здібностей і кваліфікацій носіїв робочої сили, яка здатна приносити дохід, тобто яка використовується для виробництва товарів і послуг
В. Пожуєв [9, с. 8]	знання, практичні навички, творчі і мисленнєві здібності людини, її моральні цінності, особистісні і лідерські якості, культура праці, які використовуються індивідом чи організацією для отримання доходу

Заслуговують на увагу й трактовки деяких інших науковців.

М. Колосніцина визначає ЛК як міру втіленої в людині здатності приносити дохід. З одного боку, цей капітал невіддільний від самої людини, його не можна купити (продати) самого по собі, фактично працівник здає свої здібності в оренду. З другого боку, знання й навички (додатковий ЛК) можуть бути придбаними і без додаткових інвестицій. Ідеться про «learning by doing» – навчання за допомогою практики й досвіду колег [10, с. 89]. О. Бутнік-Сіверський [11] людським капіталом вважає вартісну оцінку робочої сили, інтелектуальних зусиль сукупності працівників вищого рівня кваліфікації, які перебувають у процесі розробки інтелектуального продукту. Г. Зелінська [13] ввела визначення ЛК регіону як капітального блага, яке, будучи результатом розвитку фізичних, психічних, ментальних, інтелектуальних, етичних та інших якостей населення, має властивість виступати успадкованою чи набутою територіально окресленою умовою задоволення певних споживчих потреб, може бути об'єктом інвестування й приносити власнику капіталу ренту. Уважаючи, що ЛК є певним набором наявних і прихованих здібностей, навичок, задатків людини, використовуючи які вона отримує дохід, ми погоджуємося з О. А. Грішнєвою [7], що ця сукупність характеристик має формуватися, нагромаджуватися й розвиватися в результаті інвестування та сприяти зростанню продуктивності праці.

Різноманітність визначень поняття ЛК зумовлює й неоднозначність поглядів на його видову структуру та внутрішню будову (рис. 1).

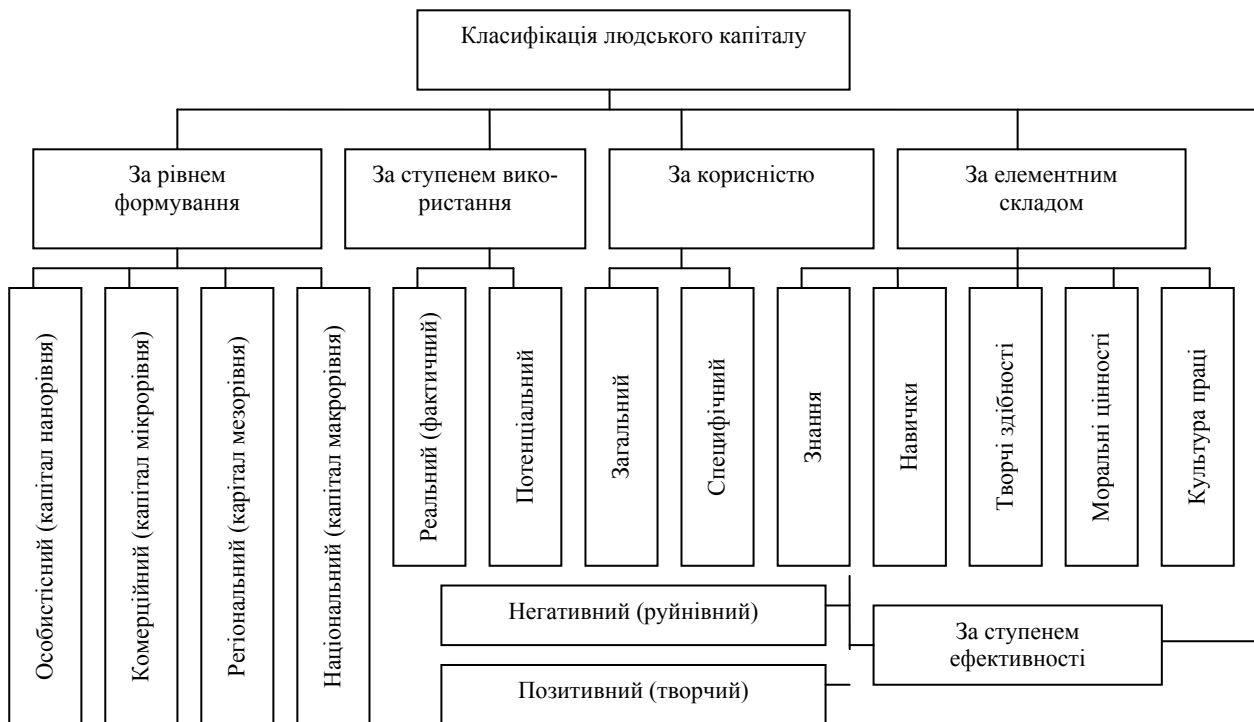

Рис. 1. Види людського капіталу*

*Джерело: узагальнено автором на основі [6; 7; 13]

Особистісний ЛК – це знання, навички, інші продуктивні характеристики, які людина здобула шляхом освіти, професійної підготовки, практичного досвіду (з використанням при цьому своїх природних здібностей) і завдяки яким вона може надавати цінні виробничі послуги іншим людям.

Комерційний ЛК – сукупна кваліфікація та продуктивні здібності всіх працівників підприємства, а також здобутки підприємства у сфері ефективної організації праці (включно з її мотивацією) та розвитку персоналу.

Регіональний/національний ЛК – це накопичені вкладення регіону/країни в такі характеристики населення, як рівень освіти, професійної підготовки та компетентності, здоров'я, моральність тощо [6, с. 16]. Реальний ЛК територіальної суспільної системи на відміну від потенційного (сукупності знань, здібностей і кваліфікацій носіїв робочої сили, які могли б приносити дохід чи які могли б використовуватися для виробництва товарів і послуг) приносить дохід або ж використовується для виробництва товарів і послуг у межах цієї системи.

Загальний ЛК – це знання, уміння, навички, які отримані людиною під час навчання в школі, ВНЗ і які є корисними всім працедавцям, а специфічний людський капітал містить складові, що корисні одному працедавцю, і сплачується тим підприємством, з яким він пов'язаний [14, с. 188].

Негативний ЛК – це частина накопиченого людського капіталу, що не дає суспільству, економіці будь-якої корисної віддачі від інвестицій у нього й перешкоджає зростанню якості життя населення, розвитку суспільства і особи. Негативний людський капітал формується на базі негативних сторін менталітету нації, на низькій культурі населення, включаючи її ринкові складові (зокрема, етику праці й підприємництва). Позитивний ЛК забезпечує корисну віддачу від інвестицій у нього, у процесі його розвитку й зростання.

Вищезазначене дозволяє виділити специфічні властивості ЛК (табл. 2).

Таблиця 2

Відмінності між людським та фізичним капіталом

Ознака	Капітал	
	Людський	Фізичний (основний)
1	2	3
Формування	За рахунок реальних (матеріальних і духовних) витрат та успадкованих елементів	За рахунок коштів, витрат на придбання основних фондів
Можливість вимірювання	Не може точно вимірюватися	Оцінюється за балансовою, залишковою чи ринковою вартістю

1	2	3
Витрати на його збільшення	Зменшують вільний час індивіда	Зменшують капітал власника
Межі й ступінь використання	Визначається суб'єктом у залежності від його мотивації, світогляду й культури	Визначається технічними характеристиками основних фондів (продуктивністю обладнання, стійкістю різального інструменту і т. д.)
Результат використання	Може проявитися в декількох ефектах: економічному, психологічному, соціальному тощо; може бути прямим, опосередкованим, інтегральним тощо; може бути індивідуальним, колективним, суспільним тощо; може бути короткостроковим, довгостроковим, пролонгованим	Може проявитися в економічному та соціальному ефектах; може бути короткостроковим чи довгостроковим
Збільшення	Може сприяти зростанню продуктивності і якісним змінам праці	Може сприяти покращанню техніко-технологічної бази, зниженню трудомісткості виконання окремих операцій, збільшенню виробничої програми підприємства
Схильність до зношення	Схильний до фізичного зносу внаслідок недосконалої пам'яті, старіння людини, смерті тощо та морального зносу внаслідок старіння знань людини	Поступово втрачає свої первинні характеристики і піддається як фізичному зносу, так і моральному (першого й другого роду)

Із проаналізованих вище положень можна зробити висновок, що індивід використовує свої наявні знання, навички не повністю або не всі з них, а тому мають місце втрати людського капіталу на різних рівнях – від нано- до макрорівня.

Тлумачний словник української мови пояснює зміст слова «втрата (утрата)» як дію «внаслідок якої хтось залишається без когось, чого-небудь, втрачає когось, щось: 1. Чия-небудь смерть, загибель, яка є відчутною, болючою для когось. 2. Той (те), хто (що) втрачений (втрачене); що-небудь загублене, вкрадене, розбите і т. ін. Кількість живої сили, яка вибула з ладу під час бою, війни, а також втрачені військова техніка, допоміжні засоби і т. ін. 3. Що-небудь утрачене, загублене, вкрадене, розбите (зменшення кількості чого-небудь). Наприклад, втрата точності: в обчислювальних системах – зменшення числа значущих розрядів в процесі віднімання близьких за величиною чисел. 4. Марне, без користі витрачання чого-небудь. 5. Гроші, кошти, витрачені на що-небудь (кількість чого-небудь, не використаного за призначенням, марно витраченого, незбереженого і т. ін.). 6. Збитки. Наприклад, природні втрати в економіці – втрата частки продукції, товарів внаслідок дії незворотних природних чинників (висихання, випаровування, вимерзання товарів або биття чогось під час транспортування, зберігання)» [15].

У фінансовому аналізі знаходить застосування категорія «відтік капіталу». Зокрема, Вікіпедія визначає його як відплив капіталу з країни внаслідок економічної та політичної нестабільності, високих податків, для відмивання незаконно отриманих доходів та ін. [12]. Тлумачний словник при поясненні цього словосполучення акцентує на викликану загрозою втрати грошову форму вивезення капіталу [15]. Економічна енциклопедія вказує на те, що це є непланове, стихійне, нерегульоване переміщення капіталів з одних регіонів в інші або з однієї країни до іншої внаслідок непередбачених явищ економічного, соціального чи політичного характеру. Здебільшого характерне для держав, які перебувають у кризовому стані [16].

Висновки. Виходячи з викладеного, при визначенні втрат людського капіталу ми акцентуємо таке. По-перше, втрати людського капіталу – це його фактичне або потенційне зменшення. По-друге, це зменшення стосується сукупності раніше сформованих і розвинутих (завдяки інвестиціям) продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій поведінки індивідів, які впливали на їх економічну діяльність і сприяли зростанню продуктивності праці. По-третє, втрати людського капіталу можуть бути виражені вартісними вимірниками прямо чи опосередковано через недоотримання частки доходів його власником або частини національного доходу. По-четверте, вони не є запрограмованими, регульованими, регламентованими.

Література

1. Прукінська Е. В. Походження, сутність і розвиток людського капіталу в умовах сучасних ринкових перетворень / Е. В. Прукінська, А. В. Переверзева // *Актуальні проблеми економіки*. – 2008. – № 1. – С. 196–202.
2. Bowen H. R. *Investment in Learning* / H.R.Bowen. – San Francisco, 1978. – 420 p.
3. Thurow L. *Investment in Human Capital* / L.Thurow. – Belmont, 1970. – 160 p.

4. Shultz N. *Investment in Human Capital* / N.Shultz. – N.Y.; L., 1971. – 135 p.
5. Куценко В. І. Людський капітал як фактор соціального захисту населення: проблеми зміцнення / В.І.Куценко, Г.І.Євтушенко // *Зайнятість та ринок праці: Міжвідомчий науковий збірник*. – 1999. – № 10. – С. 136–145.
6. Дятлов С. А. *Основы теории человеческого капитала* : [учебн. пособие] / С.А.Дятлов. – Спб.: Изд-во СПбУЭФ, 1994. – 160 с.
7. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 254 с.
8. Шевчук Л. Т. Втрати людського капіталу в Україні: понятійно-категорійний апарат і концептуальні положення / Л.Т. Шевчук // *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. – Львів: ІРД НАН України. – 2007, вип. 3(65). – С. 9–27.
9. Пожусєв В.І. Інтелектуальний капітал як стратегічний потенціал організації / В.І. Пожусєв // *Гуманітарний вісник ЗДІА*. – 2009, вип. 37. – С. 4–15.
10. Колосницька М.Г. *Экономика труда: Учебное пособие для студентов бакалаврата экономических вузов*. – М.: ИКЦ «Академкнига», 2003. – 240 с.
11. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Бутнік-Сіверський / [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу: <http://www.ndiiv.org.ua/>.
12. Вільна енциклопедія / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia>.
13. Зелінська Г. О. Регіональні особливості формування і реалізації людського капіталу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.09.01 / Г. О. Зелінська ; Ін-т регіон. досліджень НАН України. – Л., 2004. – 20 с.
14. Гальків Л. І. Людський капітал: базисні поняття та концептуальні положення / Л. І. Гальків // *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України* : [зб. наук.-техн. праць]. – Львів, 2009. – Випуск 19.7. – С. 187–191.
15. *Словник.net*. Портал української мови та культури / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovnuk.net/?swrd>.
16. *Економічна Енциклопедія* / [Електронний ресурс] // *Бібліотека Воеводина*. – Доступ до ресурсу : <http://enbv.narod.ru/text/Econom/encyclo/>